

SINONIMLARNI O‘QITISH METODIKASI

Atiyazov Saparbay Jumamuratovich
*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat
pedagogika institute Turkiy tillar
fakulteti O‘zbek tili kafedrasi assisenti*

Bugungi kunda o‘zbek tiliga berilayotgan e‘tibor sezilarli darajada oshgan. Davlat darajasida o‘zbek tilini rivojlantirish, uni xalqaro miqyosda tanitish, va aholi o‘rtasida keng qo‘llanishini targ‘ib qilish maqsadida turli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Hozirgi kunda O‘zbekistonda davlat tili to‘g‘risidagi qonun ijrosi ustida jiddiy ish olib borilmoqda. Jumladan, rasmiy hujjatlar va muassasalardagi barcha yozuvlarni o‘zbek tiliga moslashtirish, tilni ijtimoiy tarmoqlar, matbuot va boshqa ommaviy axborot vositalarida targ‘ib qilish choralari ko‘rilmoqda. Shuningdek, madaniy tadbirlar, til o‘rgatish kurslari va ilmiy-ommabop adabiyotlar chop etilishi o‘zbek tiliga bo‘lgan qiziqishni oshirayotgan omillardan biridir. Shu bilan birga, yosh avlodning o‘zbek tilida ravon va to‘g‘ri so‘zlashishi uchun maktablarda til darslariga e‘tibor kuchaytirilmoqda. Davlat tomonidan xalqaro miqyosda o‘zbek tilini targ‘ib qilish va uni o‘rganishni rag‘batlantirish, shu jumladan til kurslarini onlayn va boshqa platformalarda kengaytirish rejalari ham mavjud. Yuqorida sanab o‘tilgan chora-tadbirlar o‘zbek tilining mavqeini oshirib, uni nafaqat milliy balki xalqaro darajaga olib chiqishga xizmat qilmoqda.

O‘zbek tilida sinonimlar – bir xil yoki juda yaqin ma‘noni ifodalovchi, lekin talaffuzi va yozilishi jihatidan farq qiluvchi so‘zlardir. Sinonimlar tilning boyligi va ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi, yozuv va nutqning aniqligi va ta‘sirchanligini oshiradi. Masalan, “go‘zal” so‘zining sinonimlari sifatida “chiroyli”, “ko‘rkam”, “nazokatli” kabi so‘zlarni keltirish mumkin.

O‘zbek tilida sinonimlar turli darajada ishlatiladi:

1. To‘liq sinonimlar – ma‘no jihatidan bir-birini to‘liq almashtira oladigan so‘zlar. Masalan: “mashina” va “avtomobil”.
2. Yarim sinonimlar – ma‘nosi o‘xshash bo‘lsa-da, lekin nimadir farqli ma‘no yoki uslubiy ma‘noga ega so‘zlar. Masalan: “go‘zal” va “so‘lim” – har ikkalasi ham chiroyli ma‘nosida, lekin “so‘lim” ko‘proq tabiiy go‘zallikka ishora qiladi.
3. Stilistik sinonimlar – ma‘nosi o‘xshash bo‘lsa-da, uslubi bilan farq qiladigan so‘zlar. Masalan, “uchrashuv” (rasmiy) va “ko‘rishuv” (norasmiy).

O‘zbek tilida sinonimlar leksik boylikni namoyon qiladi va adabiy asarlar, nutq va yozma matnlarda boy va xilma-xil uslub yaratishga yordam beradi. O‘zbek tilidagi sinonimlarni o‘qitishda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan samarali metodlar quyidagilar:

1. Kontekstual o'rgatish.

Sinonimlarni kontekst orqali o'rgatish usuli juda samarali hisoblanadi. Turli matnlar, hikoyalar yoki dialoglar orqali o'quvchilar sinonimlarning turli holatlarda qanday qo'llanishini tushunishadi. Misol uchun, "chiroyli" va "ko'rkam" so'zlarini ishlatib, ularning ma'no va hissiyot jihatdan farqlarini ko'rsatish mumkin.

2. Tasvir va tasavvur yordamida o'rgatish.

Sinonimlarning ma'no nozikliklarini tushuntirish uchun rasm va tasvirlardan foydalanish mumkin. Masalan, "xursand", "shod", "quvnoq" kabi sinonimlarni turli qiyofalar yoki holatlar orqali tushuntirish osonroq bo'ladi.

3. O'yin metodlari (Sinonimlar topish va ularni taqqoslash).

O'quvchilar bilan sinonimlarni topish va taqqoslash o'yinlarini o'tkazish ularning qiziqishini oshiradi va so'z boyligini kengaytiradi. Masalan, "topishmoq" o'yini orqali o'quvchilarga bir so'z aytiladi va ular shunga yaqin sinonimlarni topishga harakat qilishadi.

4. Rol o'ynash va dialog yaratish.

O'quvchilarga turli hayotiy vaziyatlarga oid dialoglar yaratish vazifasi beriladi, bunda sinonim so'zlar tabiiy kontekstda qo'llanadi. Bu usul orqali o'quvchilar sinonim so'zlarning stilistik farqlarini tushunib olishadi.

5. Sinonimlar bilan lug'at yoki karta tayyorlash.

Har bir o'quvchi yoki guruhga sinonimlar lug'ati yaratish yoki karta tayyorlash topshirig'i beriladi. Bu karta va lug'atlarda har bir sinonimning mazmuni va qo'llanilishi haqida ma'lumot bo'ladi. Bu usul o'quvchilarning so'z boyligini mustahkamlaydi va o'z-o'zini o'rganish imkoniyatini yaratadi.

6. Ma'no nozikliklarini o'rgatish.

Sinonimlarni tushunishda ularning ma'no nozikliklarini (masalan, rasmiy yoki norasmiy, ijobiy yoki salbiy tus) o'rgatish muhim. O'qituvchi har bir sinonimning qanday vaziyatlarda mos kelishini tushuntirib, o'quvchilarga to'g'ri qo'llashni o'rgatishi mumkin.

7. Jamoaviy faoliyatlar va muhokama.

O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, sinonimlarni muhokama qilish va ulardan to'g'ri foydalanish bo'yicha maslahatlasha olishlari uchun jamoaviy vazifalar berish samarali usullardan biridir. Har bir guruh turli sinonimlar ustida ishlaydi va keyin boshqa guruhlar bilan o'z bilganlarini almashadi.

Bu metodlar orqali o'quvchilar o'zbek tilidagi sinonimlarni samarali o'zlashtirishlari va ularni nutqda to'g'ri qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmatullayev. Sh Hozirgi adabiy o‘zbek tili – Toshkent – 2006
2. Ro‘ziyeva. D, Usmonboyeva. M, Holiqova. Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanishi (metodik qo‘llanma) Toshkent-2013.
3. Sayfullayeva. R, Mengliyev. B, Boqiyeva. G, Qurbonova. M, Yunusova .Z Abduzalova. M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili – Toshkent: 2009
4. Yusupova, G. A., Khudayorova, M. T., Buranova, S. M., Atiyazov, S. J., & Allanazarova, A. (2021). Formation of linguistic competencies in the uzbek language in future teachers. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 335-341.